

Kongen hersker, men regerer ikke

- Guvernemantalitet, statificering og statspraksis
hos Michel Foucault

De, der taler om staten, der skriver statens historie, historien om dens udvikling, dens ambitioner, er det ikke netop dem, der udvikler en enhed gennem historien og skaber denne tings, statens ontologi? Og hvad hvis staten ikke var andet end en måde at regere på? Hvad hvis staten ikke var andet end en guvernemantalitetstype? (Foucault 2008: 267).

Michel Foucaults forelæsningsrækker ved Collège de France fra 1977-78 og 1978-79, *Sikkerhed, territorium, befolkning* og *Biopolitikens fødsel* var viet til at skrive det, Foucault kaldte en "historie om guvernemantaliteten" (Foucault 2008: 116). I den fjerde forelæsning af *Sikkerhed, territorium, befolkning* introducerede han det nu berømte og berygtede begreb 'guvernemantalitet', som han selv karakteriserede som et "rædsomt ord" (Foucault 2008: 125). For Foucault skulle guvernemantalitet betegne en ny tilgang i undersøgelserne af regeringsrationaler, en slags praktisk refleksion over selve 'dét at regere' og på samme tid en refleksiv regeringspraksis.

Begrebet 'guvernemantalitet' står i et nært forhold til begrebet om 'stat', om end det netop introduceres til at betegne regering i en statslig og politisk sammenhæng på en måde, så man (/Foucault) undgår begrebet 'stat' og de associationer, det nu måtte indebære. I denne artikel er det vores mål at afklare, hvad begrebet 'guvernemantalitet' tilbyder, når man idéhistorisk vil undersøge et område, som ellers netop ville falde under kategorien 'stat'. Spørgsmålet er, hvad man kan opnå ved at gå fra 'statens' og mere traditionel, politisk idéhistorie til 'guvernemantalitetens' og en mere foucauldiansk politisk idéhistorie.

Foucault færdigudviklede aldrig begrebet guvernemantalitet, og det har gennem forelæsningerne en meget foreløbig karakter, hvor-

for Foucault i sin opsummering af *Sikkerhed, territorium, befolkning* kaldte forelæsningsene et ”metodeforsøg” (Foucault 2008: 388), og allerede i 1980 havde han forladt begrebet som et instrument til at undersøge regering på statsniveau.¹ Samtidig så han selv sine undersøgelser af guvernemantalitet som en forlængelse af sine tidligere studier af eksempelvis galskab, fængslet og seksualiteten, hvor han hverken undersøgte galskaben, fængslet eller seksualiteten i sig selv, men de procedurer, teorier og institutioner, der muliggjorde produktionen af dét, man kalder hhv. galskab, fængsel og seksualitet.

Guvernemantalitet er et af de begreber hos Foucault, der måske netop pga. dets ufærdige og tentative karakter er blevet skrevet rigtigt meget om. Udgangspunktet for denne artikel er at se nærmere på, hvordan Foucault selv brugte kategorien idéhistorisk til at skrive statens (idé)historie.² Foucault havde selv et anstrengt forhold til dét, han kaldte ’idéhistorie’, som i høj grad var den idealistiske historie over de store idéer og de store tænkeres tanker, men var alligevel ikke helt afvisende overfor idéhistorien som sådan. Som han skriver i *Vidensarkæologien* fra 1969: ”Måske er jeg i grunden kun en idéhistoriker. Men en skamfuld eller om man vil indbildsk idéhistoriker. En idéhistoriker, som har villet forny sin disciplin fra grunden af.” (Foucault 2005: 196). Da han året efter selv skulle navngive titlen på sin lærestol ved Collège de France, valgte han ’Tankesystemernes historie’, hvilket måske meget godt indfanger Foucaults særegne måde at bedrive (det vi vil kalde) idéhistorie på.

Én af dem, der har taget Foucaults begreb om ’guvernemantalitet’ op med henblik på at skrive en historie om opkomsten af moderne regeringsrationaler og politisk fornuft, er den italienske idéhistoriker Giorgio Agamben (f. 1942). Der er skrevet meget om forholdet mellem Foucault og Agamben, men mest i forhold til den første del af Agambens ’Homo Sacer’-projekt og fokuset på undtagelsen, suveræniteten og biopolitik (se f.eks. Ojakangas 2005, Calarco & DeCaroli 2007, Snoek 2010). I den senere del af ’Homo Sacer’-projektet og særligt i *Il regno e la gloria* (Riget og herligheden) fra 2007, men også i *Altissima povertà* (Den højeste fattigdom) (2011) og *Opus dei* (2012), har projektet dog taget en umiskendelig foucauldiansk retning i forhold til at skrive en historie om opkomsten af moderne regeringsrationaler³ (for ét bidrag til forholdet mellem Foucault og Agamben i *Il regno e la gloria* se Dean 2012). Forordet til

Il regno e la gloria starter således:

Den foreliggende undersøgelse ønsker at forfølge spørgsmålet om, hvordan og hvorfor magten i vesten har antaget en form af en *oikonomia*, det vil sige en regering af mennesker. For så vidt følger den de spor, som Michel Foucault har lagt med sine undersøgelser af guvernemantalitetens genealogi, men forsøger dog på samme tid at forstå de interne grunde til at disse ikke kunne afsluttes (Agamben 2011: xi).

Projektet kan på en måde siges at være en radikaliserings af at undersøge opkomsten af den moderne stat og af moderne regeringsrationaler gennem kategorien 'guvernemantalitet' og hele bogen kan således siges at være bygget op om sætningen, som Foucault netop bruger i *Sikkerhed, territorium, befolkning*: 'le roi regne, mais il ne gouverne pas' (kongen hersker, men regerer ikke). Hele Agambens projekt bliver derfor at anskue staten og den vestlige regeringspraksis som om "centrum i regeringsmaskinen er tom" (Agamben 2011: xiii). Således viderefører Agamben Foucaults insisteren på at vende sig fra staten som en fikseret og fast identitet for i stedet for se på de organisatoriske, administrative og regeringsmæssige praksisser og tanker frem for de politiske filosofier og varierende forestillinger om lov, suverænitet og legitimitet.

Det skal nævnes, at formålet med denne artikel ikke er at sammenligne Foucault og Agamben for at finde forskelle og ligheder i deres konklusioner og idéhistoriske tilgange. I stedet vil vi benytte Agambens radikaliserings af Foucaults tilgang som en anledning til at genbesøge Foucaults forsøg på at skrive en 'historie om guvernemantaliteten' som en anderledes måde at bedrive politisk idéhistorie på.

Guvernemantalitet som statificering

Foucaults interesse for problemet om staten begyndte at tage form midt i 1970'erne. I forelæsningsrækken fra 1975-76, *Il faut défénder la société* (Samfundet må forsvares), er Foucault dog endnu ikke interesseret i staten som sådan. I stedet fokuserer han på, hvordan man kan undersøge magt som 'mikro-magt' frem for at lokalisere magten hos enkelte personer eller institutioner. Denne forelæsningsrække kan læses som et udtryk for Foucault generelle interesse og

interesseforskydning i denne periode, særligt udtrykt i de to værker *Overvågning og straf* fra 1975 og første bind af det stort anlagte værk om *Seksualitetens historie, Viljen til viden* fra 1976.⁴ I denne periode bevæger Foucault sig gradvist fra en mikromagt-analyse (fængslet og seksualiteten) til et makromagt-analytisk perspektiv (staten og guvernementaliteten).

Men overgangen er glidende og Foucault arbejder i sine makroperspektiver ud fra det magtanalytiske fundament, som grundlægges i løbet af 1970'erne. De første par forelæsninger af *Il faut défendre la société* og de metodiske overvejelser, der præsenteres her, handler om at bevæge sig væk fra en juridisk suverænitætstænkning og hen imod at se på, hvordan magten fungerer og subjektiverer i dens små konkrete praksisser. Det handler med andre ord ikke om at begynde med et magtens centrum, som f.eks. kongen eller staten, og så derudfra deducere hvad magt 'er'. Som Foucault selv udtrykker det: "Vi er nødt til at undersøge magten udenfor Leviathan-modellen, udenfor det felt der er skitseret af den juridiske suverænitæt og statsinstitutionen." (Foucault 2004: 34). Eller som han formulerer det i *Viljen til viden*: "I den politiske tænkning har man endnu ikke fået kappet hovedet af kongen." (Foucault 2011: 95). For Foucault handler det altså hverken om suverænitæt, lov eller legitimitæt: det handler om regeringsteknikker og regeringsstrategier.

I de to følgende forelæsningsrækker fra hhv. 1978 og 1979, *Sikkerhed, territorium, befolkning* og *Biopolitikens fødsel*, fortsætter Foucault i dette spor, hvor han eksplicit ikke vil udvikle en statsmodel eller en statsteori. Som han siger i den fjerde forelæsning i 1979 i et svar til sine (imaginære) modstandere, som anklager ham for ikke at udvikle en statsteori:

Og de vil selvfølgelig spørge eller indvende: Nå, nu undgår De igen at udvikle en statsteori. Ja, sådan er det, jeg kan ikke svare andet, end at jeg vil og bør undgå at udvikle en statsteori, ligesom man kan og bør undgå et tungt måltid. Det, jeg mener, er: at undgå at udvikle en statsteori, hvad vil det sige? Hvis nogen siger: Jamen i virkeligheden udvisker De i Deres analyser statsmekanismernes eksistens og deres virkninger, ja så svarer jeg: Forkert, De tager fejl, eller De ønsker at tage fejl, for sandt at sige har jeg ikke gjort noget andet end lige det modsatte af denne udviskning. Hvad enten det drejede sig om galskaben, dannelsen af denne kategori, dette naturlige kvasiobjekt, som

er sindslidelsen, hvad enten det drejede sig om organiseringen af den kliniske lægevidenskab, integreringen af tugtelsesmekanismerne og -teknologierne i straffesystemet, uanset hvad har alt dette altid været en identificering af den gradvise, naturligvis stykvis, men kontinuerede statificering [étatisation] af et vist antal praksisser, handlemåder og, om De vil, guvernementalteter. Statificeringsproblemet udgør slet og ret kernen i de spørgsmål, jeg har forsøgt at behandle (Foucault 2009: 96-97).

Foucault anfører, at han i de forskellige analyser og undersøgelser, han hidtil har lavet, af galskaben, af fængslet og straffen og af seksualiteten, har undersøgt den samme logik eller den samme fornuft – regeringens fornuft eller regeringsfornuften. Disse måder at styre, forstå, begribe eller producere viden om sådanne processer har alle været regeringspraksisser, eller måder at regere på, og Foucault vil nu binde disse forskellige refleksive regeringspraksisser sammen ved at undersøge, hvordan de er blevet 'statificeret'. Hvordan de er blevet begrebet under den samme paraply, hvordan de er blevet forstået ud fra et samlebegreb, nemlig staten. Statificering betegner altså den proces, hvor en række regeringsrationaler knyttes sammen og allieres ud fra et samlende perspektiv i staten. Guvernementaltet kan altså betegnes som en slags metarefleksion over de allerede eksisterende regeringsrationaler og deres mulige sammenknytning.

Også i den femte forelæsning i *Sikkerhed, territorium, befolkning* reflekterer Foucault over, at han nu vil gøre det ved staten, som han egentlig tidligere hele tiden har gjort, bare i forhold til psykiatrien, seksualiteten, fængslet osv. Foucault opsummerer det således:

Kort sagt: Det synspunkt, der blev anlagt i alle disse studier [af psykiatrien, fængslet og seksualiteten], bestod i at forsøge at frigøre magtrelationerne fra institutionen for at analysere dem ud fra teknologiernes synspunkt, i også at frigøre dem fra funktionen for at tage dem op i en strategisk analyse, og i at frilægge dem i forhold til genstandens privilegium for at forsøge at placere dem ud fra det synspunkt, som konstitutionen af felter, områder og genstande for viden udgør. Hvis denne tredobbelte overgang til det ydre blev forsøgt med hensyn til disciplineringerne, så er det lidt denne mulighed, som jeg nu gerne vil udforske i forhold til staten (Foucault 2008: 128).

Foucault refererer altså her implicit til de undersøgelser, han foretog i henholdsvis *Galskabens historie*, *Klinikens fødsel*, *Overvågning og straf*

og *Viljen til viden*. I disse undersøgelser gjaldt det om at anskue det, man ville undersøge, udefra. At sætte det ind i en større logik ved at gå væk fra det undersøgelsesobjektet selv definerer som sin genstand (f.eks. kriminalitet), at indplacere det i et større felt (regering) og at gå væk fra den institution, som det forbindes med (fængslet). Med guvernementaliteten er det staten, Foucault vil undersøge ud fra denne optik.

Det centrale er her, at staten, forstået ud fra Foucaults optik, ikke er noget i sig selv. Den er ingenting, den har ingen essens, ingen natur, men den er netop blot en måde, eller måder, at regere på. Foucault fortsætter således sin tilbagevisning af sine imaginære modstandere:

Men hvis til gengæld 'at undgå at udvikle en statsteori' betyder, at man ikke begynder med at analysere statens beskaffenhed, struktur og funktioner i og for sig selv, hvis det at undgå at udvikle en statsteori vil sige, at man ikke søger at bestemme staten som en art politisk universalstørrelse og i forlængelse heraf søger at udlede, hvad de sindssyges, de syges, børnenes, forbrydelsernes osv. status har måttet være, ja, så svarer jeg: Jo, selvfølgelig, den form for analyse er jeg fast besluttet på at undgå. Der kan ikke være tale om at udlede hele den mængde af praksisser af det, som måtte være statens essens i og for sig selv. Man skal undgå en sådan analyse først og fremmest og ganske enkelt, fordi staten ikke har nogen essens. Staten er ikke en universel størrelse, staten er ikke i sig selv en selvstændig kilde til magt. Staten er intet andet end virkningen, profilen, det bevægelige udsnit af en evig statificering eller evige statificeringer, uophørlige transaktioner, der modificerer, flytter, omformer, forskyder, eller hvordan man nu skal sige det, finansieringskilderne, investeringsmåderne, beslutningscentre, kontrolformerne og kontrolarterne, forholdene mellem de lokale magtenheder, den centrale myndighed osv. Kort sagt har staten ingen mavefornemmelse, det er velkendt, men ikke bare i den forstand, at den ikke kan have nogen gode eller onde følelser, den har ingen mavefornemmelser i den forstand, at den ikke har noget indre. Staten er intet andet end den bevægelige virkning af en styreform bestående af mangfoldige guvernementaliteter (Foucault 2009: 97).

Staten er altså ingenting, den har ingen essens, den er blot en virkning, en måde at være på, en måde at regere på; en genstand, som er fraværende og som ikke desto mindre bliver samlingspunkt for en

række tanker og praksisser.⁵ Som allerede antydet er det denne figur om 'staten som ikke andet end en måde at regere på' som Agamben tager op og radikaliserer som "centrum i regeringsmaskinen er tom" (Agamben 2011: xiii).

Guvernamentalitet som oikonomia og regeringsrationalernes teologiske genealogi

Emnet og omdrejningspunktet for Agambens *Il regno e la gloria* kan ved første øjekast forekomme noget bizart. Som nævnt, og som citeret i indledningen, er værket fokuseret på at undersøge, hvordan magten i vesten har taget form af en *oikonomia*, en regering af mennesker. *Il regno e la gloria* udformer sig som en undersøgelse og en læsning af, hvordan diverse kirkefædre fra det 2. til det 5. århundrede brugte termen *oikonomia* til at forklare, hvordan Gud på én gang kunne være én (almægtig og udelelig) og tre (i treenigheden Gud, Søn og Helligånd). Den måde, dette paradoks blev løst på, var netop ved at karakterisere Guds regering af verden som en *oikonomia* ('økonomi' som regering og forvaltning). Gud er derfor naturligvis én, men den måde han regerer og administrerer verden på er gennem treenigheden, hvor hans søn er hans repræsentant på jorden. Dermed opstår der, ifølge Agamben, en distinktion mellem teologi og økonomi, mellem Guds væren og hans aktivitet (Agamben 2011: 5). Gennem konceptualiseringen af treenigheden som *oikonomia*, som regering af verden, løses det problem, at Gud på samme tid kan være én (almægtig og suveræn) og stadig regere verden gennem andre. Treenigheden er dermed "ikke en artikulation af den guddommelige væren, men af dens praksis." (Agamben 2011: 41). Det er denne skellen mellem væren og måder at være på, som ifølge Agamben, i en klart Foucault-inspireret analyse, ligger i hjertet af vestlig politik. Som han skriver i teksten "Hvad er et dispositiv?" (som oprindeligt var skrevet som en indledning til *Il regne e la gloria* og som undersøger et andet kernebegreb hos Foucault, dispositivet): "Handlingen (økonomien, men også politikken) har intet fundament i væren: dette er den skizofreni, som den teologiske doktrin om *oikonomia* giver i arv til den vesterlandske kultur." (Agamben 2010: 16). I en klar spidsformulering af Foucaults pointer om 'staten som en måde at regere på' og 'kappe ho-

vedet af den juridiske suveræn' undersøger Agamben, som allerede nævnt flere gange, hvordan den vestlige politiske magt ikke er andet end en måde at regere på, et tomt centrum hvoromkring der samler sig en række administrative og organisatoriske praksisser, kort og godt regerings- eller guvernementalitetspraksisser. Det er dette som Agamben opsummerer ved den konstante og gennemgående henvisning til udtrykket: *le roi regne, mais il ne gouverne pas* (kongen hersker, men regerer ikke). Den juridiske suveræn hersker formelt, vi fokuserer stadig på dette centrum, men magten, selve regeringen af menneskene ligger et andet sted, i nogle helt konkrete teknikker, teknologier og regeringspraksisser. Agamben opsummerer sin undersøgelse således:

Hvad vores undersøgelse har vist er, at det sande problem, politikens centrale mysterium, ikke er suverænitet, men regering; det er ikke Gud, men englen; det er ikke kongen, men ministeriet; det er ikke loven, men politiet – dvs. den regeringsmekanisme, som de skaber og understøtter (Agamben 2011: 276).

På trods af Agambens nogle gange radikale konklusioner og outrede emnevalg er (den essentielt foucauldianske) pointe dog klar: ved at fokusere på kongen, loven eller Gud forstår vi ikke, hvad der virkelig er på spil. Det kan godt være, at kongen, præsidenten eller statsministeren formelt hersker, formelt er den juridiske suveræn, men den konkrete regering finder sted på et andet plan. Og det er så at sige dette plan, der er det centrale. Derfor undersøger Agamben ikke suverænitets, demokratiets eller rettighedernes idéhistorie, men bureaukratiets, hierarkiets, undtagelsestilstandens, effektiviserings, embedets osv. Det er ikke staten, denne fikserede, juridiske entitet, vi må forudsætte og kigge på, men derimod de konkrete regeringspraksisser og deres idéhistoriske herkomst, hvis vi virkelig vil forstå, hvad der er på spil i det, vi kalder staten eller vores politiske system. Agamben viderefører altså Foucaults projekt ved ikke at undersøge suverænen, kongen og loven, men i stedet den "regeringsmekanisme", som er skabt og understøttet af de fundamentale idéer i den herskende politiske fornuft.

Gubernementalitets historie

Det er interessant at bemærke, at Foucault selv brugte vendingen 'kongen hersker, men regerer ikke' i *Sikkerhed, territorium, befolkning* netop om det forhold, at det nu var selve regeringspraksisserne frem for den juridiske suverænitætstænkning, der på et tidspunkt bliver det centrale i tænkningen om staten. Det er netop denne vending, han forsøger at begribe som 'gubernementalitet'. Han benytter således for første gang begrebet i slutningen af den fjerde forelæsning i *Sikkerhed, territorium, befolkning* (de første tre forelæsninger havde mere eller mindre været en opsummering og viderebearbejdning af tråden fra den seneste forelæsningsrække, *Samfundet må forsvares*). Fra og med den fjerde forelæsning begynder Foucault så eksplicit at koncentrere sig om "regeringens problem" (Foucault 2008: 95), eller måske nærmere: problematikken omkring dét, at regere. I de efterfølgende forelæsninger sporer Foucault rødderne til denne særlige opkomst af regeringen af mennesker i en pastoralmagt tilbage til oldtidens Ægypten, Assyrien, Mesopotamien og blandt hebræerne.⁶

Det er dog først, da Foucault forlader dette og vender tilbage til opkomsten af statsræsonen i det 17. århundrede, at hans analyse af staten og gubernementaliteten for alvor begynder at tage fart. Det centrale er ikke, hvor Foucault historisk lokaliserer en række brud, der fører til gennembruddet af den moderne gubernementalitet, men mere de fænomener, der kendetegner dette gennembrud og den måde, han undersøger det på. Ifølge Foucault sker der således et afgørende brud i forhold til staten og regeringen i slutningen af det 16. og begyndelsen af det 17. århundrede. Her bliver det store kontinuum brudt, der op til dette punkt i historien ifølge Foucault havde været mellem Gud, fyrsten/herskeren og menneskene. I perioden omkring år 1600 reevalueres denne figur i forhold til en helt anden (magt)økonomi: En regering af menneskene, som er uafhængig af Guds regering over jorden og som altså er specifik for udøvelsen af politisk magt over mennesker.

Ifølge Foucault er dette en del af en større bevægelse og uddifferentiering af flere videnskaber, som f.eks. også Kopernikus' og Keplers astronomi, Galileis fysik, John Rays naturhistorie og Port-Royal-teologernes grammatik. Pointen er, at flere og flere vi-

denskabelige praksisser begynder at blive løsrevet fra et religiøst og moralsk vokabularium og i stigende grad får deres egen interne logik. Det vil sige, at Gud styrer verden efter almene, uforanderlige, universelle, simple og forståelige love, men at forskellige videnskabelige praksisser så at sige har deres egen logik indenfor disse overordnede love og principper. Det har ifølge Foucault følgende betydning:

Gud styrer kun verden med almene, uforanderlige, universelle, simple, forståelige love – hvad vil det sige? Det vil sige, at Gud ikke regerer over den. Han regerer ikke over den på pastoral vis. Han hersker suverænt over verden i kraft af principper (Foucault 2008: 253).

Gud hersker, men regerer ikke; det gør menneskene selv. Gud hersker over verden i form af overordnede love, mens regeringen af verden finder sted på et andet plan. Dette skifte, denne uddifferentiering af videnskabelige praksisser, finder således også sted på det politiske plan angående det at regere mennesker. Også denne praksis får sin egen logik (politikken, regeringen, embedsværket). Hvor Agamben sporer herkomsten af denne logik diakront i den kristne teologi, sporer Foucault den synkront til den videnskabeliggørelse, der foregår i 1600-tallet (men har også tidligere, som nævnt, sporet den længere tilbage). Men hvordan sporer Foucault denne transformation af måden at regere på og dermed ændringen og opkomsten af selve den vestlige stat? Hvad gør hans tilgang, fokus og valg af materiale særligt?

Statspraksis

I *Sikkerhed, territorium, befolkning* skriver Foucault, at ”Statens historie må kunne etableres ud fra menneskenes egen praksis, ud fra det, som de gør, og den måde, de tænker på. Staten som en måde at agere på, staten som en måde at tænke på...” (Foucault 2008: 388). Men hvad betyder det erklærede fokus på ’menneskenes egen praksis’ for de konkrete analyser i *Sikkerhed, territorium, befolkning*? Vi kan her tage tre forskellige passager i forelæsningerne, hvor Foucault er inde på forholdet mellem regering og praksis; nemlig i rådgivningslitteraturen til fyrsten i traditionen fra Machiavelli, i opkomsten af statistikken og i den britiske statsmand og filosof Francis Ba-

cons *Essays*. I forhold fyrsterådgivningslitteraturen siger Foucault, at denne ”regeringskunst er således ikke bare en idé hos filosoffer eller fyrsterådgivere; den blev først formuleret, efterhånden som det administrative monarkis store apparat og de dertilhørende vidensområder faktisk var i færd med at sætte sig igennem” (Foucault 2008: 109); med statistikens fremkomst hævder Foucault, at ”den viden, der er nødvendig for at regere” er blevet en helt anden (Foucault 2008: 295ff); og endelig hævder Foucault i forhold til Francis Bacon at ”det, der står mellem linjerne hos Bacon og næsten forbliver usagt, er i virkeligheden tidens politiske praksis” (Foucault 2008: 294). Med regeringspraksis er der altså tydeligvis ikke tale om den egentlige regeringspraksis på et givent historisk-geografisk tidspunkt, da Foucault i kraft af sit valg af empiri forbliver på et overvejende tekstuel og filosofisk niveau. Når Foucault taler om menneskenes egen praksis og staten som en måde at agere og tænke på, foreskriver han altså ikke hermed historiske undersøgelser af egentlige statspraksisser.

Svaret på hvad Foucault mener med statspraksis, finder vi et andet sted. I en note nedfældet i forbindelse med arbejdet på forelæsningerne understreger Foucault, at en undersøgelse af staten i et guvernemantalitetsperspektiv på en måde er undersøgelser af regeringsmæssige programmer: ”Ingen guvernemantalitet kan være andet end strategisk og programmatisk. Det fungerer aldrig. Men det er målt i forhold til et program, at man kan sige, at det aldrig fungerer” (Foucault 2008: 428). Guvernemantalitet er derfor en måde at undersøge politiske, filosofiske, økonomiske tekster, traktater og udkast som en slags ’praktisk-teoretisk program’. Et program der måske aldrig realiseres, men som er symptomatisk for bevidstheden og tænkningen omkring dét at regere. Det drejer sig om at analysere en særlig regeringsmæssig logik eller rationalitet og dennes opkomst. Analyser med et guvernemantalitetsperspektiv foregår altså stadig på et tekstuel niveau, omend Foucault – og også Agamben – ofte går bredt til værks ved at benytte sig af en lang række, nogle gange obskure, tekster, der ikke normalt læses i et sådant perspektiv (som f.eks. Foucaults analyser af byplanlægning i den første forelæsning i *Sikkerhed, territorium, befolkning* og Agambens analyser af Thomas Aquinas’ angelologi (lære om engle) i *Il regno e la gloria*). Det er med andre ord ikke nødvendigvis et forsøg på at fastlægge den

egentlige regeringsmæssige eller politiske praksis, i stedet handler det for både Foucault og Agamben om tænkningen og refleksionen over den. Det er en undersøgelse af historiske måder at tænke, hvorledes staten bør tænke og agere. Med den danske idéhistoriker Jens Erik Kristensens ord:

Det drejer sig ikke om at undersøge, hvordan man rent faktisk regerede på bestemte historiske tidspunkter, men om at analysere de måder, hvorpå forskellige mulige og realiserede typer af ’gubernemental praksis’ historisk er blevet tænkt, problematiseret, reflekteret, rationaliseret, programmeret og forsøgt omsat i forskellige teknologier for ledelse af mennesker (Kristensen 2003: 95).

For igen at vende tilbage til det tidspunkt Foucault selv betegnede som det afgørende, slutningen af 1500- og starten af 1600-tallet, så er denne periode afgørende, fordi han her mener, at der opstår en specifik regeringsfornuft, som får sit helt særlige udtryk i statsræsonen, *ratio status*, *raison d'état* (Foucault 2008: 252ff). Det centrale ved statsræsonen er, at staten bliver det primære objekt. Statens endemål bliver så at sige staten selv og det centrale bliver at opretholde staten (Foucault 2008: 278), at holde staten (*l'état*) i god stand (*en état*) (Foucault 2008: 312). Statsræsonen markerer altså opkomsten af et særligt felt, der skal regeres på en særlig måde. På denne måde får regeringen af menneskene sin helt egen specifikke logik, en slags teoretisk praksis om, hvordan man kan og bør regere. Der opstår en særlig ’regeringskunst’, hvor kunst her netop optræder ”i sin før-moderne og før-æstetiske betydning som den reflekterede og rationaliserede viden-om-hvordan (*savoir-faire*) man kan og bør lede (føre, dirigere, styre, forvalte etc.) andre menneskers eller sin egen opførsel og adfærd – direkte eller på distance.” (Kristensen 2003: 96).

Det er på mange måder netop dette rationale, Foucault betegner som staten. Det betyder ikke, at staten som institution forsvinder hos Foucault, men med det gubernementale perspektiv får den en anden plads i undersøgelsen. Staten bliver til noget andet. Staten er ikke nogen fast, givet entitet i og for sig selv, men en praksis:

Men det, der er vigtigt, det, man skal huske, det, der i al fald er et reelt, specifikt, uafvendeligt historisk fænomen, er det øjeblik, hvor det man kalder staten, begynder at være en del af, blev en faktisk del af menneskenes refleksive praksis. Spørgsmålet er, hvornår, under hvilke forhold, i hvilken form staten begynder at blive udkastet, programmeret, udviklet inden for rammerne af menneskenes bevidste praksis, hvornår den blev en videns- og analysegenstand, hvornår og hvordan den indgik i en velovervejet og koordineret strategi, hvornår menneskene begynder at tale om staten, ønske den, efterstræbe, frygte, forkaste, elske, hade den. Kort sagt er det denne stats indtræden i menneskenes praksis og tænkning, det drejer sig om at indfange (Foucault 2008: 267).

'Staten' opstår dermed på et givet tidspunkt, men det er blot som en måde at sammenfatte og forstå forskellige regeringspraksisser inden for det samme felt. Regering og stat hænger dermed ikke nødvendigvis sammen, men det interessante er på en måde, at de på et tidspunkt begynder at blive forstået som det samme. På et bestemt tidspunkt i historien begynder et antal af praksisser at centrere sig om det samme 'objekt', den samme 'genstand', den samme 'prisme':

Når jeg har gennemgået alt dette, er det naturligvis slet ikke for at etablere statsens egen genealogi eller skrive statsens historie. Jeg ville blot vise nogle af siderne eller kanterne af det, man kunne kalde den praktisk-refleksive prisme eller blot den refleksive prisme, hvori statsproblemet blev synligt i 1500-tallet, i slutningen af 1500-tallet og begyndelsen af 1600-tallet (Foucault 2008: 298).

Begrebet 'stat' er således intet andet end en prisme, hvorigennem en række handlinger, en række praksisser, en række måder at regere på bliver centreret, eller begynder at blive opfattet, begynder at blive forstået som en form for et samlet hele. Staten er således noget mere, eller noget andet, end blot de forskellige institutioner, som den består af. Den er en slags praktisk metarefleksion over, hvordan man regerer, over regeringspraksisser. Foucault påpeger således, at de store vigtige statsinstitutioner såsom de store hære, skattesystemerne og retssystemerne eksisterede før denne periode (1580-1660). Det nye i det, man kunne kalde opkomsten af 'staten', er, at disse institutioner, disse administrative, regeringsmæssige praksisser, begynder at blive forstået og samlet gennem den samme prisme. Det, Foucault undersøger, er dermed:

Den refleksive begivenhed, helheden af de processer, via hvilke staten på et givet tidspunkt faktisk blev en del af folks refleksive praksis, den måde, hvorpå staten på et givet tidspunkt for dem, der regerede, for dem, der rådgav de regerende, for dem, der gjorde sig overvejelser om regeringen, og de forskellige regeringers aktion, sådan som de opfattede den, denne måde har helt sikkert været, ikke en absolut afgørende faktor i udviklingen af statsapparaterne, som i virkeligheden allerede længe havde eksisteret – hæren, skattesystemet, retssystemet, alt det havde man allerede længe haft – men den har haft en absolut afgørende betydning, tror jeg, for at disse elementer bliver en del af et aktivt, gennemtænkt, velovervejet praksisfelt, det praksisfelt, der netop udgøres af staten (Foucault 2008: 299).

Det centrale for den måde, Foucault skriver historien om staten, er, at de regeringsmæssige praksisser begynder at blive tænkt indenfor den samme ramme – og det er dét, der er staten: ”Staten blev til en særlig måde at opfatte, analysere, definere disse hidtil selvindlysende elementers beskaffenhed og indbyrdes forhold på. Staten er altså et forståelighedsskema for en hel række etablerede institutioner, en hel række allerede givne virkeligheder.” (Foucault 2008: 310). Staten er på den måde netop en refleksiv prisme, hvorigennem man begynder at stille spørgsmålet om staten, spørgsmålet om regering. Statens historie, eller mere præcist ’gouvernementalitetens historie’, kan ses som et led i, hvad Foucault i 1981 i en efterrationalisering over sit samlede arbejde kaldte, ’problematiseringsens historie’: En historie om hvordan det samme problem, regeringens problem, begynder at blive tænkt, problematiseret, reflekteret og rationaliseret på den samme måde (Foucault 2012).

Foucaults undersøgelser af statspraksis gennem idéen om guvernementalitet er altså en toleddet størrelse. Vi har på én gang de enkelte regeringsrationaler, og metarefleksionen over regeringsrationaler, der forsøger at samle de forskellige regeringsrationaler omkring et enkelt knudepunkt, staten. I den forstand kan man læse Foucaults hidtidige arbejde med galskaben og sanatorierne, psykiatrien og klinikken, fængslet og straffesystemerne, befolkningen og den politiske økonomi osv., som undersøgelser af enkelte regeringsrationaler og -praksisser. Ikke at disse undersøgelser i deres udgangspunkt handlede om regering, men læst gennem Foucaults begreb om guvernementalitet kan de alle forstås som enkelte udtryk for en vifte af forskellige regeringsrationaler – ligesom Foucault

også efter han forlod guvernemantalitet på et statsniveau undersøgte selvledelse og -regering. Som en fortsættelse af disse undersøgelser kan Foucaults guvernementale blik på staten læses som kulminationen på spørgsmålet om regering: Ingen er så begærlig efter at regere, ingen tænker så meget over det, ingen forsøger at systematisere regeringen i en sådan grad som staten. Eller omvendt: Netop dette begær, denne tænkning, denne systematisering af regering – denne guvernemantalitet – finder sit ultimative udtryk i dét, vi har vænnet os til at kalde staten. Hvad Foucault undersøger, er altså først og fremmest en rationalitet, eller om man vil, en mentalitet.

Afslutning: At undersøge staten med Foucault

Som allerede nævnt skrev Foucault i sin opsummering af *Sikkerhed, territorium, befolkning*, at hele denne undersøgelse af staten som guvernemantalitet havde været et ”metodeforsøg” og at statens historie i guvernemantalitetens prisme stadig manglede at blive skrevet (Foucault 2008: 388). Og som også allerede nævnt forlod Foucault undersøgelsen af regering på statsniveau efter de to forelæsningsrækker *Sikkerhed, territorium, befolkning* og *Biopolitikens fødsel* for i stedet at fokusere på selvledelse og selvledelsens rødder i græsk og romersk tænkning, hvilket kommer til udtryk allerede i forelæsningen fra 1980, *Du gouvernement des vivants* (Om regeringen af de(t) levende). Begrebet ’guvernemantalitet’ har derfor en noget tentativ karakter, og hele projektet med at skrive staten i guvernemantalitetens perspektiv er i høj grad et ’work-in-progress’. Formålet med denne artikel har således heller ikke været hverken at fastlægge præcis, hvad guvernemantalitet vil sige, eller et forsøg på at fremskrive det som en fast metodologisk retning man kan bruge til at skrive statens og det politiskes idéhistorie. Formålet har nærmere været at fremlægge Foucaults tanker om sine egne undersøgelser og dermed udstikke nogle mulige retningslinjer til en alternativ måde at betragte opkomsten af den vestlige stat og de regeringsrationaler, den er forbundet med.

Fra et guvernemantalitetsperspektiv handler det om at undgå staten som en givet institution for i stedet fokusere på de regeringspraksisser, teknologier, teknikker og vidensfelter, som staten består af, og som man måske kunne sige, staten ikke er andet end. Spørgsmålet om guvernemantalitet er dermed ikke et spørgsmål om kongen, om suveræ-

niteten og legitimiteten, men et spørgsmål om regeringen, dens teknikker, analysemetoder og mål, den rationalitet, den måde at tænke på, der ligger bag og som skabes i denne praksis. Pointen er, at en idéhistorisk analyse af staten (eller det politiske) med et foucauldiansk perspektiv eller et guvernementalitetsperspektiv sætter ind på et andet niveau eller analyserer tekster på en anden måde og med et andet fokus end andre idéhistoriske tilgange (for en redegørelse for Foucaults idéhistoriske tilgang overfor andre tilgange inden for det samme felt, se Saar 2013). Det drejer sig heller ikke primært om at undersøge et bestemt begrebs historie og fremkomst eller at læse tekster som kontekstbestemte legitimatoriske indgreb (selvom det også kan være en del af det), men først og fremmest at læse politiske tekster og traktater som svar på konkrete regeringsmæssige problemer. En sådan tilgang læser først og fremmest politiske tekster som spørgsmål og for at citere Foucault: ”Hvad er svaret på spørgsmålet? Problemet” (citeret fra Jensen 2006: 19). I tråd hermed forklarede Foucault et interview fra 1981, at ”Det er problemernes genealogi, som interesserer mig” (Foucault 2012). På den måde er Foucaults tilgang til historien en undersøgelse af, hvordan det blev muligt at stille bestemte spørgsmål på bestemte tidspunkter og det er netop ud fra denne tilgang han i forelæsningerne fra 1978 og 1979 nærmede sig spørgsmålet om staten. Guvernementalitets historie er altså en problematiseringens historie.

På den måde er det ikke en traditionel(idé)historisk metode, Foucault præsenterer os for, men en undersøgelse af hvordan ideer og forhold (som f.eks. staten og regering) opstod, og hvordan de blev en del af vores daglige praksis. Det drejer sig om at opdage, som Foucault selv udtrykte det, ”det blod, der er størknet i koderne” (Foucault 2004: 56), at genopdage de kampe som er grundlaget for vores nuværende institutioner og rationaliteter, men som er blevet glemt og skjult. Foucaults (og det er i høj grad det, Agamben tager op) historiske undersøgelser er altså lige så meget motiveret (hvis ikke mere) af nutidige og aktuelle problemer og de er et forsøg på at spore dem historisk. Emnevalget er altså lige så meget, hvis ikke mere, motiveret af at skrive en ’samtidshistorie’ end at skrive ’statens fuldstændige historie’. Det gælder om at finde rødderne til hvordan og hvorfor vi tænker og gør som vi gør (i dette tilfælde staten og regering), og hvilken betydning det har for vores liv.

Når det kommer til undersøgelsen af vores nutidige problemers genealogi, udmærker både Foucault og Agamben sig ved på den ene side at lægge en ny vinkel på den idéhistoriske kanon med ofte overraskende og provokerende konklusioner til følge og på den anden side ved at vælge andre tekster end dem, der normalt tages op, når den politiske tænkningens historie skal skrives. Ingen tænker eller tekst er privilegeret, for det er problemet (og dets genealogi), der er omdrejningspunktet. Derfor drejer det sig i lige så høj grad om de kanoniserede tænkere som politiske manualer, traktater og administrative og organisatoriske refleksioner indenfor den politiske og økonomiske tænkning såvel som den teologiske, natur- eller humanvidenskabelige tænkning, fra forskellige personer og på forskellige niveauer.

Det er altså dette skifte i både perspektiv og valg af empiri, vi kan tage med os fra Foucault, og som Agamben har givet os anledning til at genopdage eller i hvert fald genbesøge. Måske er forholdet mellem empirien og perspektivet gensidigt afhængige. Man kan i hvert fald spørge sig selv om, hvorfor byplanlægning i 1600-tallet eller en middelaldermunks lære om engle er interessant for den politiske idéhistorie, hvis ikke man undersøger historien om et problem og herkomsten af en mentalitet eller måde at tænke på. På samme måde kan man spørge, om et givent problem og en given mentalitets herkomst kun kommer til udtryk hos de store tænkere. I denne artikel har vi forsøgt at åbne sådanne spørgsmål i forhold til undersøgelsen af staten. For et sådant perspektiv drejer det sig om ikke at antage statens eksistens, men om at undersøge dens opkomst som et svar på et spørgsmål, som en refleksion over dét at regere, som regeringsmæssige praksisser og refleksionen over dem, som på et tidspunkt bliver til det, vi antager som den fikserede og faste identitet 'staten'.

Noter

- 1 Det var altså blot en periode på to år, ”hvordan han [Foucault] beskæftigede sig med guvernementalteten og den liberale politiske fornuft.” (Daniel Defert citeret i Foucault 2008: 270).
- 2 Martin Saar har gjort et lignende arbejde i den artikel, som er bragt i dette nummer (Saar 2013).
- 3 De to forelæsningsrækker, hvori Foucault beskæftiger sig med guvernementaltet, udkom først på fransk i 2004 og selvom det har været muligt at høre dem på bånd i Foucault-arkiverne, er der med udgivelserne åbnet en nyskabende og mere bredtfaavnende diskussion af Foucaults guvernementaltetsstudier. Således er det ikke usandsynligt, at disse udgivelser også har haft en afgørende indflydelse på Agamben og den måde, hvorpå han bruger Foucault. Selvom Agamben i tidligere bøger ofte henviser til Foucault, er det først i *Il regno e la gloria*, at han eksplicit diskuterer guvernementaltetsbegrebet og Foucaults forelæsninger fra 1978 og 1979.
- 4 Det er således også i denne forelæsningsrække og i *Viljen til viden*, begge fra 1976, at Foucault for første gang introducerer termen bio-politik.
- 5 Inspireret af Derridas tænkning kunne man måske tale om ’staten’.
- 6 Det var interessant nok også nogle af de ting, særligt stoikernes forestillinger om selv-ledelse, som Foucault vendte tilbage til efter at han efter 1979, af grunde som vi kun kan spekulere om, vendte sig bort fra undersøgelsen af staten og guvernementalteten. Og det er interessant nok også nogle af disse perspektiver, og særligt perioder, som Agamben (og også Paolo Napoli – se interview i dette nummer) vender tilbage til.

Litteratur

- Agamben, Giorgio (2010, [2006]): ”Hvad er et dispositiv?” i *Hvad er et dispositiv? – og to andre essays*, Aarhus: Slagmark, s. 9-25.
- Agamben, Giorgio (2011, [2007]): *The kingdom and the glory: For a Theological Genealogy of Economy and Government (Homo Sacer II,2)*, Stanford: Stanford University Press.
- Calarco, Matthew & DeCarolo, Stephen (red.) (2007): *Giorgio Agamben – Sovereignty and life*, Stanford: Stanford University Press.
- Dean, Mitchell (2012): ”Governmentality Meets Theology – ”The King Reigns, but He Does Not Govern””, *Theory, Culture & Society*, nr. 29:3, s. 145-58.

- Foucault, Michel (2003, [1961]): *Galskabens historie i den klassiske periode*, Frederiksberg: Det lille Forlag.
- Foucault, Michel (1977a, [1975]): *Overvågning og straf – det moderne fængselsvæsens historie*, København: Rhodos.
- Foucault, Michel (1977b): "Prison talk – An interview with Michel Foucault" i *Radical Philosophy* 16, s.10-15.
- Foucault, Michel (1994, [1970-75]): *Dits et écrits*, vol. 2, Paris: Éditions Gallimard.
- Foucault, Michel (2004, [1997]): *Society must be defended – Lectures at the Collège de France, 1975-76*, London: Penguin Books.
- Foucault, Michel (2008, [2004]): *Sikkerhed, territorium, befolkning – forelæsninger på Collège de France 1977-78*, København: Hans Reitzels Forlag.
- Foucault, Michel (2009, [2004]): *Biopolitikens fødsel – forelæsninger på Collège de France 1978-79*, København: Hans Reitzels Forlag.
- Foucault, Michel (2011, [1976]): *Viljen til viden – Seksualitetens historie 1*, København: Det lille Forlag.
- Foucault, Michel (2012, [1981]): "Michel Foucault à l'Université Catholique de Louvain en 1981", interview, kan ses på URL: http://www.youtube.com/watch?v=132QZ_C3ovs.
- Jensen, Anders Fogh (2006, [2005]): *Mellem ting – Foucaults filosofi*, Frederiksberg: Det lille Forlag.
- Kristensen, Jens Erik (2003): "Statsræson og politisk regeringskunst hos Foucault" i Christian Borch & Lars Thorup Larsen (red.), *Perspektiv, magt og styring – Lubmann og Foucault til diskussion*, København: Hans Reitzels Forlag, s. 83-115.
- Ojakangas, Mika (2005): "Impossible dialogue on bio-power: Agamben and Foucault" i *Foucault Studies* nr. 2, s. 5-28.
- Saar, Martin (2013) "At genplacere den moderne stat – Guvernementalitet og de politiske idéers historie", *Slagmark* nr. 66, *Michel Foucault*.
- Snoek, Anke (2010): "Agamben's Foucault: An overview" i *Foucault Studies* nr. 10, s. 44-67.

